

Een welkome afbakening van de kern van kwalitatief onderzoek

Commentaar op het essay van Reinoud Bosch

Judith Schoonenboom*

De door Reinoud Bosch genoemde elementen van constante vergelijking en categorisering, analytische inductie en theoretische sensitiviteit, aangevuld met objectiviteit en plausibiliteit, zijn welbekend, en komen in veel handleidingen over het verrichten van kwalitatief onderzoek voor. Toch heeft Bosch met het benoemen van deze elementen de kwalitatieve onderzoeker naar mijn mening een goede dienst bewezen. Ik zie daarvoor twee redenen. Ten eerste door deze elementen te benoemen als 'de kern'. Handleidingen over kwalitatief onderzoek bevatten naast bovengenoemde elementen nog veel meer begrippen, maar Bosch brengt deze grote hoeveelheid begrippen terug tot het paar waar het volgens hem om gaat. Een tweede reden is dat Bosch heel mooi laat zien dat deze begrippen door de tijden heen, met verschillende benamingen en in verschillende contexten, steeds weer terugkeren.

De vraag is wat een kwalitatieve onderzoeker heeft aan de genoemde inzichten over deze kern. Een belangrijk effect zou kunnen zijn dat de onderzoeker, door terug te keren naar de kern, zich vrijer voelt in het onderzoeken, omdat hij of zij zich realiseert dat wat men ooit als vastomlijnde methoden heeft geleerd slechts mogelijke uitwerkingen van deze kern zijn. Doordat Bosch laat zien dat er vele variaties op de kern mogelijk zijn, kan een onderzoeker zich vrijer voelen om een variant te kiezen, of er zelf een te ontwikkelen, die het beste past bij het eigen onderzoek: 'Ik heb geleerd om veel waarde te hechten aan betrouwbaarheid, maar realiseer me dat er nog veel meer aspecten van plausibiliteit zijn.' Of: 'Ik heb geleerd dat ik altijd na moet gaan welke condities, contextfactoren, interacties, strategieën, tactieken en consequenties van belang zijn, maar ik realiseer me nu dat dit slechts hulpmiddelen zijn voor de constante vergelijking.'

Het identificeren van de kern en het beschrijven van de variaties erop zouden dus een bevrijdende uitwerking kunnen hebben op onderzoekers. Helaas doet de manier waarop Bosch de kern beschrijft de bevrijdende werking deels weer teniet. Hieronder wil ik twee stellingen uit het artikel van Bosch bespreken die mijns inziens onnodig beperkend uitwerken.

Bosch stelt dat het inzicht dat data afhankelijk zijn van het perspectief van de onderzoeker ertoe leidt dat de onderzoeker voorafgaand de bestaande literatuur

* Judith Schoonenboom is taalkundige en werkt als universitair docent Methoden en Technieken van Praktijkgericht Onderwijsonderzoek bij het Onderwijscentrum van de Vrije Universiteit te Amsterdam. E-mail: j.schoonenboom@ond.vu.nl.

zeer grondig dient te bestuderen. Bij het ontwikkelen van deze these doet hij niet helemaal recht aan de opvattingen van Glaser en Strauss (1967) en Charmaz (2006). Bosch lijkt te suggereren dat deze auteurs van mening zijn dat het mogelijk is dat je perspectief *niet* gekleurd is door theorieën. Maar dat zijn ze niet. Wat Glaser en Strauss betogen is dat men zich bij het analyseren van data zo weinig mogelijk moet laten hinderen door bestaande theorieën. Dat zien zij als een groot gevaar: dat men data analyseert met (bestaande) categorieën, die daar niet goed op blijken te passen. Maar dat betekent niet dat men de literatuur niet mag kennen; en Glaser en Strauss (1967) laten de onderzoekers dan ook vrij om zelf te bepalen in hoeverre zij de literatuur voorafgaand of achteraf bestuderen.

Wél maken zowel Glaser en Strauss als Charmaz duidelijk dat het heel goed mogelijk is om data te analyseren zonder voorafgaande grondige literatuurstudie. De vraag is of dat te combineren is met het inzicht dat data afhankelijk zijn van het perspectief van de onderzoeker. Volgens mij is dat heel goed mogelijk. Waar het om gaat is dat men, ook zonder grondige voorafgaande literatuurstudie, zich ervan bewust is dat de analyse een eigen analyse is, die beïnvloed is door alle kennis en kenmerken van de onderzoeker. Dat inzicht werkt juist ook heel heilzaam bij een confrontatie met de literatuur achteraf.

De wetenschapsfilosofische blik werkt hier bij Bosch beperkend, terwijl hij ook bevrijdend zou kunnen werken. Stel dat men altijd de bestaande literatuur als uitgangspunt heeft genomen, en nu ontdekt dat het ook anders kan: je kunt ook starten met de data, en deze pas achteraf met de bestaande literatuur confronteren. Wie dat nog niet goed durft, kan te rade gaan bij de opvattingen van Joseph Maxwell (2005) over interactief ontwerp. Maxwell benadrukt dat het bij het opzetten van onderzoek niet zozeer gaat om de achtereenvolgende stappen die men volgt, maar om het uiteindelijke onderzoeksontwerp. Ontwerpen is een iteratief proces, en het uiteindelijke resultaat telt. Deze visie kan men doortrekken naar de resultaten van een onderzoek: het gaat er niet om dat men start met het lezen van literatuur of juist met het analyseren van de data. Het gaat erom dat men, startend vanuit het een of het ander, uiteindelijk komt tot een bouwwerk dat staat. Vanuit dit perspectief kan wat Bosch zegt over objectiviteit en plausibiliteit heel bevrijdend werken: of men nu gestart is met het lezen van de literatuur of met data-analyse, uiteindelijk gaat het erom resultaten te bereiken die betrouwbaar, repliceerbaar, authentiek, consistent, enzovoort zijn. Daarvoor zal het nodig zijn dat men de literatuurstudie aanvult met de empirische studie, en dat men de empirische studie relateert aan de bestaande literatuur.

Een tweede onnodige beperking is het idee dat men altijd start met het opstellen van een hypothetische verklaring. Ik ben het met Bosch eens dat in kwalitatief onderzoek theorieontwikkeling verloopt via abductie; maar het idee dat men altijd start met een vooropgezette hypothese of met het formuleren van een hypothese is mijns inziens onjuist. Ik herinner me nog goed dat ikzelf onderzoek deed naar de verschillen in gebruik van de zelfstandige betrekkelijke voornaamwoorden *dat*, *wat* en *hetgeen*. Aanvankelijk had ik geen idee waar de verschillen in zouden kunnen zitten. Door constante vergelijking van hun contexten kwam ik er

al snel achter dat *hetgeen* vaak voorkwam na een voorzetsel. Van daaruit ontwikkelde ik het vermoeden dat *hetgeen* de opvolger zou kunnen zijn van een verbogen vorm *dien, dat*, en dat het ontstaan van *hetgeen* verklaard zou kunnen worden uit het verdwijnen van naamvallen in het Nederlands. Het moment van abductie bestond hier uit het inzicht 'het verdwijnen van naamvallen kan een verklaring zijn voor het voorkomen van *hetgeen* bij voorzetsels'. Hier te spreken van een vooropgestelde hypothese doet geen recht aan het creatieve proces van abductie, en aan het creatieve proces van de constante vergelijking, waarbij ik ervoor koos om voorzetsels als eigenschap te coderen, hoewel ik geen idee had wat het verband zou kunnen zijn. Door te stellen dat men start met het formuleren van een hypothese legt Bosch de lezer een onnodige beperking op.

Kortom: een terugkeer naar de door Bosch geïdentificeerde kern en een combinatie van de analytische componenten met de eis van plausibiliteit leren mij dat men kwalitatief onderzoek zou kunnen starten mét grondige literatuurstudie vooraf of zonder, en dat men kan starten met het vooraf formuleren van een hypothese of juist niet. Dat vind ik heel bevrijdend.

Literatuur

- Charmaz, K. (2006). *Constructing grounded theory: A practical guide through qualitative analysis*. London: Sage.
- Glaser, B.G. & Strauss, A.L. (1967). *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. Chicago: Aldine.
- Maxwell, J.A. (2005). *Qualitative research design: An interactive approach*. Thousand Oaks, CA: Sage.